

2. Fursenko A, Timothy N. Khrushchev's Cold War: The Inside Story of an American Adversary / A. Fursenko, N. Timothy. - New York: Norton, 2007.
3. Gaiduk I. The Soviet Union and the Vietnam War / I. Gaiduk. - Chicago: I.R. Dee, 1996.
4. Gaiduk I. Confronting Vietnam: Soviet Policy Toward the Indochina Conflict, 1954-1963 / I. Gaiduk. - Stanford: Stanford University Press, 2003.
5. Gaiduk I. Divided Together: The United States and the Soviet Union in the United Nations, 1945-1965 / I. Gaiduk. - Stanford: Stanford University Press, 2012.
7. Harrison H. Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953-1961 / H. Harrison. - Princeton: Princeton University Press, 2003.
8. Haslam J. Russia's Cold War: From the October Revolution to the Fall of the Wall / J. Haslam. - New Haven: Yale University Press, 2010.
9. Leffler M. For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War / M. Leffler. - New York: Hill & Wang, 2007.
10. Roberts G. Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953 / G. Roberts. - New Haven: Yale University Press, 2006.
11. Roberts G. Molotov: Stalin's Cold Warrior / G. Roberts. - Washington, DC: Potomac Books, 2012; Snyder S.B. Human Rights Activism and the End of the Cold War / S.B. Snyder. - New York: Cambridge University Press, 2011.
12. Suri J. Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Detente / J. Suri. - Cambridge: Harvard University Press, 2005.
13. Westad Odd Arne. The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times / Odd Arne Westad. - New York: Cambridge University Press, 2005.
14. Zubok V. A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev / V. Zubok. - Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007.
15. Zubok V., Pleshakov C. Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev / V. Zubok, C. Pleshakov. - Cambridge: Harvard University Press, 1996.

**МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ:
ДОСВІД, УРОКИ, ЗАСТЕРЕЖЕННЯ**

УДК 94(430)

Кудряченко А.І.

**БЕРЛІНСЬКА КРИЗА 1948-1949 РОКІВ - БАЛАНСУВАННЯ НА МЕЖІ
ВІЙНИ**

У статті аналізується процес політичного та ідеологічного поділу Європи, який став причиною розколу її найбільшої країни - Німеччини. Рішення Потсдамської конференції щодо збереження єдиної німецької держави не були реалізовані. Спроба СРСР шляхом блокади Західного Берліна примусити колишніх союзників погодитися із приєднанням цієї частини німецької столиці до радянської зони окупації закінчилася безрезультатно. Берлінська криза 1948-1949 рр. уперше поставила на межу «гарячої» війни колишніх союзників по антигітлерівській коаліції і призвела до поділу Німеччини, Європи та світу на дві частини.

Ключові слова: криза, конфлікт, війна, поділ, Західний Берлін.

Кудряченко А. Берлинский кризис 1948-1949 годов - балансирование на грани войны.

В статье анализируется процесс политического и идеологического раскола Европы, который стал причиной раздела её самой большой страны - Германии. Решения Потсдамской конференции относительно сохранения единого немецкого государства не были реализованы. Попытка Советского Союза путем блокады Западного Берлина заставить бывших союзников согласиться с присоединением этой части немецкой столицы к советской зоне оккупации завершились неудачей. Берлинский кризис 1948-1949 годов впервые поставил на грань «горячей» войны бывших союзников по антигитлеровской коалиции и привел к расколу Германии, Европы и мира на две части.

ЧАСТИНА ІІІ

Ключевые слова: кризис, конфликт, война, раздел, Западный Берлин.

Kudryachenko A. Berlin crisis of 1948-1949 - the brinkmanship policy.

In the article the process of political and ideological division of Europe, which caused the split of its largest country - Germany - is analyzed. Decisions of the Potsdam conference concerning maintaining the unified German state were not realized. The attempts of USSR to force former allies to agree to join Western Berlin to soviet' occupation zone by means of its blockade failed. Berlin crisis of 1948-1949 for the first time brought former allies at the edge of war and led to the bipolar division of Germany, Europe and the whole world.

Keywords: crisis, conflict, war, division, Western Berlin.

Завершення Другої світової війни знаменувало цілу низку нових вимірів міжнародних відносин в світі та, особливо, в Європі. Перемога у цій війні союзників докорінно змінила геополітичну структуру світу. Європа, не впоравшись своїми силами із гітлерівською Німеччиною, змушена була уступити місце у царській ложі світової політики двом найбільшим державам -

США та Радянському Союзу. Останні стали доволі потужними новими центрами впливу. Заходами, які певною мірою покликані були урівноважити, а почасти й закріпити новий розклад сил, стали: по-перше, створення ООН і її Ради безпеки із участю в якості постійних членів не лише двох провідних держав, але й Франції, Великобританії та Китаю; а, по-друге, поділ на окупаційні зони не лише переможеної Німеччини, але й Берліну.

Якщо значне зростання впливу США сприймалося Заходом, то авторитет і нова роль СРСР, а особливо його відверта великодержавна зовнішньополітична лінія не викликали захоплення. Водночас підставами якісно нового позиціонування Кремлівського керівництва значною мірою сприяли наступні чинники. Внесок СРСР у розгром та звільнення народів від нацистської Німеччини був очевидним і незаперечним. Авторитет радянської держави визначався не лише тим, що на радянсько-німецькому фронті була знищена більша частина сил вермахту, що Червона армія вигнала нацистів від Волги до Ельби та Шпрее. Вона звільнила Берлін, розгромила мільйонну Квантунську армію Японії й тим самим зробила свій внесок у спільну перемогу не лише в Європі, але і в Азії. Своєрідним доказом впливу СРСР стали ще й ті факти, що у повоєнній Європі комуністичні партії у Франції та Італії були в уряді, що у звільнених Радянським Союзом країнах Центрально-Східної та Південної Європи, за відчутної підтримки Москви, брали гору робітничі та комуністичні партії. Однією із віх цих подій було брутальне опанування комуністами Чехословаччини владних висот у лютому 1948 р.

Доречним буде пригадати у цьому зв'язку розуміння І. Сталіном відмінностей наслідків Другої світової війни. Так, навесні 1945 р. у бесіді із югославськими комуністами він недвозначно заявив: «У цій війні не так, як у минулій; хто займає територію, той встановлює там свою суспільну систему. Кожен нав'яже свою систему там, куди дійде його армія. Інакше не може бути».

Ще в 1945 р. здавалося, що ті держави, від яких залежали долі людей післявоєнного покоління, засвоять уроки війни й ними усе буде зроблено для забезпечення міцного миру. Однак, з часом міжнародні події доводили, що цього не сталося. Кінець червня 1948 р. - початок першої Берлінської кризи: формально СРСР і США ще союзники, які здолали Гітлера в недавній війні, але фактично - вже вороги.

Загальновідомо, що причинами перебігу подій, який стався, винні обидві сторони. Учорашні союзники по антигітлерівській коаліції не бажали, а то й боялися посилення впливу СРСР у Європі, установлення в ряді європейських країн слухняних Москві комуністичних режимів. Натомість радянське керівництво з перших днів визволення країн ЦСЄ проводило заходи щодо формування нової демократичної влади та прагнуло ізолювати ці країни від інших впливів світу. Тому західні країни небезпідставно обвинувачували СРСР у тому, що він відгородив країни Центральної й Південно-Східної Європи від усього світу «залізною завісою».

Аналіз відносин між Радянським Союзом і Заходом у повоєнні роки, дає підстави виокремити складові спочатку політичного, а далі й військового протистояння, що стало за пізнішим і слухним визначенням своєрідною війною, а саме - холодною. І якщо виходити із періодизації цієї війни, то слід

однозначно виділити її перший етап 1945-1949 рр., причому криза навколо Західного Берліна 1948-1949 рр. стала її відчутною межею, своєрідним вододілом. Іншими словами, саме ці події, їх перебіг стали поворотним пунктом - межею неповернення до співробітництва, яке вимальовувалося із рішень Ялтинської (Кримської) та Потсдамської (Берлінської) міжнародних конференцій держав-союзниць по антигітлерівській коаліції (1945 р.). Саме перша Берлінська криза і шляхи її розв'язання засвідчили, що гору взяли відмінні політичні пріоритети сторін, що стався остаточний відхід держав-переможниць Німеччини від принципу співробітництва й досягнення задекларованого спільного управління загальнонімецькими процесами. Тим самим відповідні конкретні рішення Потсдамської конференції щодо збереження єдиної німецької держави не були реалізовані.

Але Берлінська криза 1948-1949 рр. мала доволі відчутні міжнародні наслідки, які проявилися у самих різних сферах - від політичних, ідеологічних, соціально-економічних - до воєнно-стратегічних. В цей час значення понять Захід і Схід змінилося. До Заходу відносили союзників США, до Сходу - СРСР і країни Центральної, Східної та Південної Європи, де перебували радянські війська, і які контролювалися радянським урядом. Холодна війна вийшла за рамки однієї лише міжнародної політики. Вона позначилася на економічному розвитку конфронтуючих держав, вплинула на внутрішньополітичні процеси, що відбувалися в них, сприяла змінам

у суспільній свідомості.

В умовах холодної війни більшість держав були змушені діяти у фарватері політики наддержав. Цілі зовнішньої політики США й СРСР явно суперечили одна одній, і це не могло не призвести до розколу Європи й усього світу на два конфронтуючі військово-політичні угруповання. Американці підсилили свої позиції в Старому Світі, надавши країнам Західної Європи фінансову й економічну допомогу. Одержання допомоги зобов'язувало європейців виконувати ряд умов: вивести комуністів зі складу урядів, погоджувати зі Сполученими Штатами Америки фінансову й економічну політику. В обмін на американські поставки продовольства, сировини, промислових товарів, устаткування і кредити вони зобов'язані були надавати урядові США інформацію про стан своєї економіки, постачати США дефіцитними матеріалами, не допускати продажу «стратегічних товарів» Радянському Союзу, а також заохочувати американські капіталовкладення.

Вже на початку 1947 р. стало очевидно, що політичний діалог союзників про шляхи розвитку Німеччини остаточно зайшов у глухий кут. У ході Московської сесії Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) союзницьких у війні держав, що проходила в березні-квітні 1947 р., радянська делегація відновила вимоги щодо організації постачання поточної продукції в рахунок репарацій. Її опоненти наполягали на припиненні репараційних вилучень і надання німцям можливості відновити економічну систему. Дискусія не призвела до якого-небудь

конкретного результату. Зірвалася і спроба проведення наради представників усіх німецьких земель, присвяченої виробленню єдиної стратегії відновлювальних заходів.

Крім жорсткої позиції СРСР у виплаті репарацій, загострення німецького питання було пов'язано зі зміною зовнішньополітичного курсу США. Прийняття «доктрини Трумена» і початок відкритої конфронтації двох наддержав в першу чергу відбилося на долях європейських країн. США почали розглядати Європу в контексті блокової стратегії. Одним з перших кроків на цьому шляху стала розробка програми «відновлення і розвитку Європи» (план Маршалла). Прийнятий у червні 1947 р. і розглянутий на Паризькій конференції в липні 1947 р., цей план був затверджений в як закон США в квітні 1948 р. Спочатку ні Німеччина в цілому, ні її західні зони не розглядалися в якості учасників програми економічної допомоги. Але ситуація змінилася у січні 1948 р.: на нараді міністрів Бізонії було прийнято рішення про проведення комплексу заходів з підготовки економічної реформи в цих землях, які були окупаційними зонами США та Великобританії. Створювалися верховний суд і центральний банк, розширювалися функції Економічної ради і центральних управлінь, об'єднаних в директорат. Був досягнутий компроміс з урядом Франції. Після передачі під французьке управління Саарської області в заставу репараційних виплат Франція погодилася на приєднання своєї окупаційної зони до англо-американської Бізонії у 1946 р. У лютому 1948 р. була утворена Тризонія. Саар же знаходився під контролем Франції до повернення до складу ФРН в 1957 р. за підсумками референдуму 1955 р.

Першою подією, яка відверто продемонструвала якісно інший стан справ,

продовження політики монополізації. За перший рік реалізації плану Маршалла Західна Німеччина отримала від США 2,422 млрд. доларів (майже стільки ж, скільки Великобританія і Франція разом узяті, і майже у три з половиною рази більше, ніж Італія). Але оскільки частина німецької продукції відразу почала надходити в США в рахунок погашення боргу, то в підсумку на долю Німеччини припала не найбільша частина американської допомоги - в цілому близько 10%.

Говорячи про міжнародний вплив плану Маршалла, слід додати, що

стала Лондонська конференція шести західних держав у лютому-березні 1948 р. Тоді відбулися переговори з німецького питання, на яких вперше не було радянської делегації. Проте, крім США, Англії та Франції в переговорах брали участь представники Бельгії, Голландії і Люксембургу. Конференція була покликана виробити спільну політику Заходу в німецькому питанні та забезпечити підтримку федеративного будівництва західнонімецької держави. Показово було й те, що під впливом як західних союзників, так і радянських дій в Німеччині Франція змінила свій доволі самостійний курс стосовно Німеччини на підтримку лінії США.

Радянський Союз, який вперше не був запрошений на конференцію союзників по антигітлерівській коаліції стосовно німецького питання, гостро відреагував на це. Москвою був відкликаний представник СРСР із складу Контрольної ради, як єдиного вищого органу влади переможеної Німеччини.

Дійсно, Лондонська конференція прийняла рішення про скликання Установчих зборів для вироблення Конституції нової німецької держави. Союзники також обговорювали економічні питання, проведення відповідних спільних заходів. Одночасно американська адміністрація ухвалила рішення про поширення плану Маршалла на західні окупаційні зони Німеччини. В угоді з Цього приводу обумовлювалося, що відродження економіки Західної Німеччини є частиною плану європейського розвитку на принципах індивідуальної свободи, вільних установ, побудови здорових економічних умов, міцних міжнародних зв'язків, забезпечення фінансової стабільності. Забезпечувалися умови контролю американських спеціальних органів над ходом економічної реформи, зняття митних обмежень німецького ринку,

американську допомогу прийняли 16 капіталістичних країн Європи, включаючи Великобританію, Францію, Італію, які для реалізації цього плану створили Організацію європейського економічного співробітництва. Сталін розцінив план Маршалла як засіб підпорядкування Європи (включаючи східноєвропейські держави), нав'язування їй гегемонії США. Це також було одним із чинників, які підготували керівництво СРСР до кроків, спрямованих на підтримку приходу до влади в країнах Східної Європи прорадянських урядів. Для координації економічного розвитку цих країн у 1949 р. була створена Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ).

Повертаючись до проблем підготовки та проведення економічної реформи у західнонімецьких окупаційних зонах, слід зазначити, що ключовою проблемою тоді постало створення умов для «твердих грошей», ліквідація згубних наслідків гіперінфляції. У Економічній раді ще з 1947 р. тривала активна дискусія прихильників створення планового господарства і монетаристів. Група експертів під керівництвом Людвіга Ерхарда підготувала проект фінансової реформи, покликаної позбутися величезної маси знецінених грошей. Сам Ерхард вважав, що проведення такої реформи слід поєднувати із заходами по активному стимулюванню виробництва та захисту найбільш уразливих груп споживачів, а також додаткових заходів щодо стабілізації споживчого ринку та активізації виробничої мотивації. Початкові пропозиції американської адміністрації з проведення реформ у всіх чотирьох зонах окупації до 1948 р. виявилися нереалістичними, і тому передбачувані заходи готувалися лише в межах Тризонії.

Грошова реформа в західних зонах почалася 20 червня 1948 р. Офіційне співвідношення обміну було встановлено у пропорції 10 рейхсмарок за одну нову німецьку марку (крім того, кожна особа могла обміняти 40 марок за курсом 1:1). Отримати на руки можна було спочатку лише 5% обмінюваної суми. Після перевірки законності доходів податковими органами видавалося ще 20%, потім - 10%. Решта 65% ліквідовувалися. Остаточна квота обміну склала 100 рейхсмарок за 6,5 німецьких марок.

Пенсії, заробітна плата, допомоги перераховувалися у співвідношенні 1:1. Всі старі державні зобов'язання були анульовані. Тим самим, величезна грошова маса ліквідувалася. Поява «твердих грошей» знищила «чорний ринок» і підірвала систему бартерних угод. Через два дні після початку реформи був введений в дію пакет законодавчих актів, які відміняли централізоване планування і звільняли ціноутворення. Але одночасно був збережений обмежувальний контроль над цінами на транспортні та поштові послуги, основні продукти харчування, житло. Регулярно публікувалися каталоги так званих «доречних цін», що враховують реальні витрати виробництва і «раціональний прибуток». Була прийнята спеціальна програма «Кожній людині» для забезпечення населення за зниженими цінами вузькою номенклатурою найнеобхідніших товарів. Ерхард продовжував наполягати і на збереженні політики щодо припинення крайніх форм монополізму, розвитку системи «державного підприємництва» (прямої участі держави у виробництві товарів та послуг громадського значення, в розвитку транспортної, енергетичної, інформаційної інфраструктури). Подібний економічний механізм розглядався Ерхардом як «соціальне ринкове господарство», яке однаково слугує інтересам суспільства і особистості.

Успішна економічна реформа 1948 р. спричинила загострення політичної

ситуації в Німеччині. Незважаючи на наявність відомостей про підготовку обміну грошових купюр у західних зонах (західні очільники офіційно сповістили радянську сторону про майбутню реформу тільки за два дні до її проведення, але оперативні дані дозволяли простежити весь хід її підготовки). Радянська воєнна адміністрація не зробила будь-яких заходів, що попереджали б появі в Східній Німеччині маси знецінених старих марок, здатної підірвати споживчий ринок. Певну перешкоду цьому створювало закриття 30 червня

1946 р. міжзонального кордону, але винятком залишався Берлін, розділений на чотири сектори. Тому 24 червня радянські війська блокували Західний Берлін, перервавши всі зв'язки з західними зонами. Ця акція, за баченням її організаторів, мала б носити більшою мірою політичний характер. Адже саме 24 червня в радянській зоні була здійснена власна реформа, в ході якої на старі марки були наклеєні особливі купони. Економічна небезпека припливу грошової маси з Заходу була, таким чином, значною мірою знята. Блокада ж Західного Берліну була засобом тиску на західні держави з метою змусити їх до поступок на переговорах. Проте, результат акції виявився зворотним - для порятунку населення Західного Берліну США організували «повітряний міст». Протягом наступних 324 днів з інтервалом у кілька хвилин транспортні літаки приземлялися на посадкову смугу аеродрому Темпельхоф, що був у самому місті.

Сталін ретельно «радянлізував» власну окупаційну зону, але водночас хотів зберегти союзні контрольні механізми, щоб впливати на ситуацію в Німеччині в цілому. Радянського лідера не на жарт гнівила активність Вашингтона і його європейських партнерів: США, Англія і Франція взяли курс на створення сильної, демократичної німецької держави на основі трьох західних зон окупації. «Батько народів» бажав установити повний контроль над Берліном, який також було розділено на чотири сектори, але при цьому перебував у центрі радянської окупаційної зони. Навесні 1948 року, зустрівшись зі Сталіним, один з лідерів німецьких комуністів Вільгельм Пік запевнив вождя: трудящі Німеччини мріють, аби союзники пішли з Берліна. Йосип Віссаріонович лукаво зауважив: «Давайте спільними зусиллями спробуємо, можливо, виженемо».

З проведенням грошової реформи в Тризонії, знецінені рейхсмарки ринули на Схід. Сталіну та його прихильникам здалося, що є зручна нагода для остаточного вирішення німецької проблеми. 24 червня було перекрито наземні комунікації між західними зонами окупації та Берліном. Радянське командування відмовилося пропускати будь-які вантажі в західні сектори міста й навіть розпорядилося перерізати всі електрокабелі. Західний Берлін було повністю заблоковано.

Розрахунок Москви виглядав безпомилковим: не маючи змоги постачати для двох мільйонів берлінців продовольство, союзники або запросять пощади й відмовляться від планів створити західнонімецьку державу, або будуть вимушені залишити Берлін. У будь-якому разі кремлівське керівництво залишалося б у вииграші. Голодним жителям західних секторів Кремлівський володар був готовий запропонувати продуктові картки та свій диктат. Будь-які спроби прорвати блокаду силою загрожували новою світовою війною.

У Вашингтоні була гостра дискусія про шляхи виходу з кризи. Деякі високопоставлені чиновники вважали, що становище безнадійне й американцям краще піти з Берліна. Інші заявляли, що «Мюнхен-1948» стане непоправним ударом

по престижу Сполучених Штатів. Президент США став на бік останніх. «Ми залишаємося в Берліні в будь-якому разі», - записав Гаррі Трумен у своєму щоденнику. Водночас американський лідер не прийняв точку зору «яструбів», які наполягали на силовому прориві блокади. Командувач американських окупаційних військ у Німеччині генерал Люціус Клей пропонував послати в Берлін потужну бронетанкову колону - Трумен відмовився, вважаючи, що це може спричинити масштабний військовий конфлікт.

В повітрі справді запахло Третьою світовою. Європа була в паніці. Багатьом здавалося, що Сталін навмисне провокує війну. Тижневик «Сателайт» провів серед французьких знаменитостей опитування: «Що ви робитимете, якщо Радянська армія ввійде в Париж?». Вирішивши настрахати Кремль, США перекинули до Англії стратегічні бомбардувальники В-29, здатні нести ядерну зброю. Слід зазначити, що нині відомо про те, що атомних бомб і пристосувань для їх транспортування на літаках не було, але тоді ні в Москві, ні в Європі цього не знали.

Проте головну роль у дні Берлінської кризи відіграли інші літаки - «робочі конячки», транспортні С-47 і С-54 «Дуглас». Уже 25 червня генерал Л. Клей наказав доставляти всі необхідні вантажі в Західний Берлін повітрям. Щоправда, сам Клей сприймав це розпорядження як тимчасовий напівзахід. Однак командувач американських ВПС у Європі генерал Ле Мей дотримувався іншої думки - він порадив президенту Трумену повністю покластися на авіацію; використати три повітряні коридори, погоджені з Москвою ще під час поділу Берліна на сектори окупації. Союзники-британці підтримали цю ідею. Так стартувала безпрецедентна гуманітарна операція - Берлінський повітряний міст (Berlin Airlift, Berliner Luftbrücke).

Гарантувати успіх сміливого починання не міг ніхто. Безперебійне постачання двомільйонного міста повітряними шляхами - це здавалося фантастикою, такого історія ще не знала. Американські та британські льотчики працювали буквально без передиху, за будь-якої погоди здійснюючи виліт за вильотом із західних зон окупації Німеччини. Літаки доставляли до блокованих секторів Берліна борошно, консерви, сушені овочі, молоко, ліки, вугілля тощо.

Варто відзначити, що спочатку поставки йшли важко: бракувало машин, навчених пілотів, навіть злітно-посадкових смуг. У західноберлінському аеропорту Темпельхоф довелося терміново будувати ще одну смугу. Траплялися й катастрофи. Чорною п'ятницею охрестили 30 липня, коли С-54, розбившись при посадці, повністю заблокував аеропорт. Часом здавалося, що повітряний міст доведеться «повністю згорнути»: колосальної напруги не витримували ні люди, ні літаки. Але поступово союзникам вдалося перебороти ці та інші труднощі й оптимізувати роботу своєї авіації. США не шкодували коштів: якщо перевести на сучасні гроші, повітряний міст обійшовся Вашингтону у два мільярди доларів.

Велику допомогу західним льотчикам надавала міська влада - бургомістр Ернст Ройтер і його помічник Віллі Брандт. Берлінці зовсім не хотіли, щоб союзники покинули місто, віддавши його ставленикам Сталіна. Команди, які розвантажували й ремонтували «Дугласи», склалися переважно з місцевих жителів. Городяни намагалися якомога раціональніше використовувати отримувані ресурси. В результаті продуктивні норми в Західному Берліні навіть вирости порівняно з доблокадним періодом.

Якщо в перший тиждень роботи повітряного мосту союзникам вдавалося доставляти в Західний Берлін лише 90 тон вантажів на день, то вже до другого тижня цей показник сягнув 1000 тонн, а до осені виріс до п'яти тисяч. Літаки приземлялися в аеропорту Темпельхоф кожні три хвилини. Повітряний міст виявився ефективним, чому аж ніяк не були раді кремлівське керівництво та його сателіти. У ті дні в західній пресі з'явилося цікаве фото: берлінська дівчинка несе американські продукти, доставлені в блоковане місто. Продукти загорнуті в газету - прорадянську Neues Deutschland зі злостивим заголовком «Повітряний міст провалився!».

Асиметрична відповідь американців спричинила в Москві розгубленість. Збивати транспортні літаки СРСР не міг - це означало б війну. Лише в листопаді радянська сторона заявила, що кожен літак, зустрінутий поза призначеним повітряним коридором, завертатиметься на примусову посадку. Радянські МіГи вдавалися до своєрідного тиску, супроводжуючи англо-американські «Дугласи». У хід ішло й дрібне шкідництво: радянські військові пробували запускати в повітряних коридорах аеростати, глушити радіосигнали аеропорту Темпельхоф тощо. Але це не зупиняло надходження допомоги.

У Східному Берліні і в Москві повітряний міст особливого захоплення не викликав. Радянське керівництво, продовжуючи наполягати на блокаді, чекало зими, сподіваючись, що ефективність повітряного мосту різко знизиться. Почасти цей розрахунок виправдався. Хоча союзники намагалися доставити в Берлін якнайбільше вугілля й бензину і навіть частинами завезли цілу електростанцію, вони не могли задовольнити потреби міста. Відчувалася гостра нестача палива, електропостачання було лише чотири години на добу, транспорт припиняв роботу о шостій вечора, а городянам доводилося навіть удома ходити в теплому одязі. Однак жителі Західного Берліна мужньо терпіли всі негаразди суворої зими.

Бургомістр Ернст Ройтер заявив: «Народи світу! Погляньте на це місто й зрозумійте, що ви не можете залишити його напризволяще!». Справді, до повітряного мосту була прикута загальна увага. Світова преса щодня відстежувала німецькі події. Західний Берлін сприймався як фронтове місто, аванпост «вільного світу», який необхідно було втримати за будь-яку ціну. І, звичайно, головними героями були пілоти, котрі доставляли в блоковане місто молоко й вугілля.

Героїзм чужоземних льотчиків гідно оцінили й німці. З окупантів американські військові перетворилися на союзників. Браві пілоти стали кумирами берлінських хлопчаків, а гра в «повітряний міст» - улюбленою дитячою забавою.

У німецької дітвори були свої резони симпатизувати льотчикам-янкі. Все почалося з особистої ініціативи пілота Гейла Хелворсена. Добра душа - він вирішив якось порадувати берлінських дітей, які звикли до скрути й злиднів. Перед посадкою в Темпельхофі він почав скидати пакетики із солодощами на маленьких парашутах, зроблених із носовичків. Щоб юні берлінці могли вирізнити його літак серед інших, Хелворсен, заходячи на посадку, погойдував крилами. Невдовзі про витівки льотчика дізналися репортери, які оцінили пропагандистський ефект подібної акції. Американські літаки відразу охрестили «цукерковими» та «родзинковими бомбардувальниками», приклад Хелворсена наслідували інші пілоти, а в США почалася кампанія зі збирання солодошів для Західного Берліна. До кінця блокади «цукерковими бомбардуваннями» займалися вже 25 американських екіпажів, які щодня скидали на місто два десятки тонн кондитерських виробів.

До весни 1949-го цілковитий провал радянської блокади став очевидним. Усвідомивши, що битву програно, Кремлівське керівництво відступило і 12 травня 1949 р. СРСР припинив блокаду Берліна. Втім, повітряний міст продовжив роботу до 30 вересня: було вирішено створити в Західному Берліні запаси палива й харчів на випадок, якщо Москва знову спробує блокувати місто. Всього за 15 місяців існування повітряного мосту англо-американська авіація здійснила 278 тисяч вильотів, доставивши понад два мільйони тонн продовольства та інших вантажів.

Сталінське керівництво зазнало жорсткого фіаско. Жодної з цілей, які ставив господар Кремля, не було досягнуто. На додачу це спричинило й нищівну поразку на пропагандистському фронті, радянське керівництво поставало в очах Європи жорстоким шантажистом.

Натомість престиж США помітно зріс: мільйони європейців почали сприймати Америку як захисника від радянської експансії. На крилах «Дугласів» піднявся і рейтинг американського лідера: успіх повітряного мосту дав Гаррі Трумену змогу виграти президентські вибори 1948 року в республіканця Томаса Дьюї. Блокада Берліна прискорила створення блоку НАТО, утвореного в квітні 1949 р., - країни Заходу слушно розсудили, що від можливої загрози зі Сходу краще відбиватися разом. І, нарешті, берлінська криза закріпила розкол Німеччини на дві частини: восени 1949 р. на карті світу з'явилися ФРН і НДР.

У розпал Берлінської кризи з 15 по 22 липня 1948 р. в Рюдесхаймі відбулася нарада міністрів-президентів західних земель, в ході якої берлінський обер-бургомістр Ернст Рейтер закликав до якнайшвидшого створення західнонімецької держави як «ядра» всієї Німеччини із включенням до нього Західного Берліна. Учасники наради підтвердили рішення про скликання Установчих зборів до 1 вересня 1948 р. Пізніше терміни «Установчі збори» і прийняття «Конституції» були зняті щоб уникнути дискусій про сепаратизм. З представників земельних ландтагів була сформована Парламентська рада, яка отримала повноваження з розробки Основного закону західнонімецької держави як тимчасової конституції, покликаної діяти до остаточного вирішення питання про возз'єднання Німеччини.

У квітні 1949 р. Парламентській раді був переданий розроблений трьома державами «Окупаційний статут», що закріплював контроль США, Великобританії і Франції над зовнішньою політикою Західної Німеччини, її зовнішньою торгівлею і зарубіжними активами, системою безпеки, а також конституційний контроль. 8 травня 1949 р. Парламентська рада прийняла Основний закон Федеративної Республіки Німеччини, схвалений військовими губернаторами 12 травня (за збігом в той же день набула чинності міжсоюзна угода про припинення «блокади» Берліна і західної «контрблокади»). Урочистий акт оприлюднення Основного закону 23 травня став днем утворення ФРН. Перетворення інституту військових губернаторів в інститут Верховних комісарів західних держав у Німеччині 20 червня закріпило надання Західній Німеччині обмеженого суверенітету.

Одночасно відбувалося і становлення східнонімецької держави. Ще в 1947 р. в радянській зоні почав функціонувати Німецький народний конгрес (ННК). У ході його першого засідання у грудні 1947 р. було поставлено завдання щодо розгортання широкого народного руху за єдину Німеччину. Другий ННК у березні 1948 р. висунув ініціативу проведення референдуму у всіх німецьких землях з приводу прийняття закону про єдність Німеччини. Але одночасно була утворена

Німецька народна рада, яка отримала повноваження з підготовки проекту Конституції східнонімецької держави. Такий проект був підготовлений представниками СЄПН і прийнятий на засіданні Німецької народної ради 19 березня 1949 р. Третій ННК, що відбувся 29-30 травня 1949 р., затвердив Конституцію Німецької Демократичної Республіки і **проголосив** провідною політичною силою міжпартійний Національний фронт Демократичної Німеччини. 7 жовтня 1949 р., коли була утворена тимчасова **Народна** палата, став офіційним днем утворення НДР. Розкол Німеччини завершився. Навіть остання, Паризька сесія Ради міністрів закордонних справ, що працювала в травні-червні 1949 р., не запобігла цьому процесу. Натомість німецьке питання надовго перетворилося в одну з найбільш складних міжнародних проблем повоєнної історії.

Політичний та ідеологічний поділ Європи став причиною розколу її найбільшої країни - Німеччини. Рішення Потсдамської конференції щодо збереження єдиної німецької держави не були реалізовані. Спроба СРСР шляхом блокади Західного Берліна примусити Захід погодитися із приєднанням цієї частини німецької столиці до радянської зони окупації закінчилася безрезультатно. Берлінська криза 1948-1949 рр. уперше поставила колишніх союзників на межу «гарячої» війни й призвела до поділу Німеччини на дві частини. Західна (ФРН) і Східна (НДР) Німеччина розташувалися по різні сторони барикад «холодної війни».

Минуло понад 60 років. Епоха холодної війни пішла в минуле. Аеропорт Темпельхоф, колишній годувальник Західного Берліна, став збитковим і непотрібним єдиний Німеччині. У жовтні 2009 р. його було закрито. Можливо, це історичне місце перетворять на парк. На майдані перед аеропортом височіє монумент - бетонна дуга з трьома променями, які символізують три повітряні коридори. «Вони віддали своє життя за свободу Берліна» - викарбовано напис на пам'ятнику 70 американських і британських льотчиків, які загинули під час доставки вантажів у блоковане місто, стали першими жертвами холодної війни.

Використані джерела та література:

1. Зарицкий Б.Е. Людвиг Эрхард: секреты «экономического чуда» / Б.Е. Зарицкий. - М.: Изд-во БЕК, 1997.-298 с.
2. Наринский М.М. Берлинский кризис 1948 - 1949 гг. / М.М. Наринский // Новая и новейшая история. - М. - 1995. - № 3.
3. СССР и германский вопрос, 1941 - 1949: Документы из Архива внешней политики Российской Федерации. - Т.3. - М. - 2003.
4. Советско-американские отношения. 1945 - 1948: Документы. - М. - 2004.
5. 1948 год в германской истории. Материалы конференции российских и немецких историков 19 - 20 июня 2008 г. / Москва. - М. - РОССПЭН. - 2009.
6. Филитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению: новое прочтение / А.М. Филитов. - М.: Междунар. отношения, 1993. - 240 с.
7. Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945-1949. Bd.4. - Meunchen-Wien, 1983.
8. Die franzeosische Deutschlandpolitik zwischen 1945 und 1949. Teubingtn. - 1987.
9. Eschenburg Th. Jahre der Besatzung 1945-1949. / Th. Eschenburg. - Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1983 - 627 с.
10. Schwarz H.-P. Vom Reich zur Bundesrepublik / H.-P. Schwarz. - Stuttgart, 1983.

удк 327 (73+430)

Лакішук Д. М.